УДК 33:639.3/5

Н. М. Вдовенко,
к. е. н., доцент кафедри технологій, економіки та менеджменту у тваринництві,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВИРОБНИЦТВО ТА СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ ЯК ОЗНАКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досліджено сучасний рівень методологічної розробленості, теоретичне забезпечення і практичне розв'язання проблеми ефективного виробництва продукції аквакультури з метою забезпечення відповідного рівня споживання риби і рибної продукції.

In article was researched contemporary level methodological development and theoretical support of main problems of production aquaculture for supply domestic consumption of fish and tinned fish.

ВСТУП

Аквакультура (рибництво) — це прадавня і найбільш різнопланова сфера життєдіяльності людини, яка є важливою для його існування на нашій планеті. Грунтуючись на комплексному використанні природно-ресурсного і соціального потенціалу країни, діяльність аквакультури направлена на вирішення наступних важливих народногосподарських завдань: забезпечення населення продуктами харчування тваринного походження; збільшення зайнятості населення, особливо в сільській місцевості і на прибережних територіях; зниження імпортозалежності в поставках продовольства; збереження запасів водних біоресурсів і біорізноманіття водних тварин, рослин в природному середовищі мешкання. Аквакультура сприяє соціально-економічному розвитку регіонів України, підвищенню дохідності сімей і, як наслідок, покращенню здоров'я і якості життя громадян України. Значний внесок у методологію дослідження питання виробництва та використання рибопродукції зробили М.В. Гринжевський, С.М. Кваша, І.К. Кавер, О.М. Третяк, М.С. Стасишен та інші, праці яких включають аналіз ключових категорій дослідження, філософське обгрунтування проблем рибного господарства. Проте сучасні проблеми вироблення і споживання продукції аквакультури досліджені не повністю і потребують належного вивчення.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета роботи полягає у поглибленні та обгрунтуванні теоретико-методологічних засад, розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання розвитку аквакультури в штучних водоймах для насичення внутрішнього ринку вітчизняною якісною, екологобезпечною рибною продукцією за доступними цінами.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На думку Ж.І. Кусто, відомого французького дослідника Світового океану і його мешканців, рибальство, може, збережеться в XXI столітті як розвага, проте як промисел воно зникне. Рибу будуть розводити на фермах, як більшість тварин, якими харчується людина [1]. Деякі країни вже нині близькі до практичного втілення цієї тези, яку ще не так давно можна було сприймати як наукову фантастику. У процесі узагальнення напрацювань учених цікавим виявився факт, що економічні, екологічні, кліматичні та гідрологічні умови дозволяють успішно розвивати всі перспективні напрями сучасної аквакультури в Україні: ставову, індустріальну, випасну, марікультуру, рекреаційну та декоративну. Авторське трактування терміна "аквакультура" (рибництво) — цілеспрямоване використання рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) для одержання максимальних обсягів корисної біологічної сільськогосподарської продукції (риби, молюсків, безхребетних, водоростей, інших водних організмів) шляхом їх штучного розведення та утримання — знайшло своє відображенні в Законі України "Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів" [2]. Стабільний розвиток аквакультури України протягом 1890—1995 рр. базувався на основі дотримання технологій вирощування риби і відтворення рибних запасів. Динаміка вилову риби рибокомбінатами за цей період відображає головні тенденції розвитку аквакультури в Україні (табл. 1).

Для унаочнення сучасного стану вилову риби підприємствами України доцільно розглянути тенденції, що склалися протягом останніх років у різних водних об'єктах (табл. 2). У 1998 та 2008 рр. зростання показника відбулося лише за позицією "виключна морська економічна зона України". За рахунок цього показника відбувалася стабілізація

Передплатний індекс 21847

Таблиця 1. Вилов риби підприємствами ВО "Укррибгосп" за період 1986—1995 рр., тис. т

Назва рибокомбінату	Роки					Середнє 1986-1990 рр.	Роки					Середнє 1991-1995 рр.
	1986	1987	1988	1989	1990		1991	1992	1993	1994	1995	
Білоцерківський	2099	2236	2265	2445	2237	2256	1787	1089	1267	941	1039	1225
Вінницький	5801	6001	6335	6396	6209	6148	4621	3737	2482	2625	2432	3179
Волинський	1178	1168	1403	1290	1198	1247	1006	1221	608	826	837	900
Дніпропетровський	8172	7352	7720	8642	6542	7686	5448	5880	3160	2820	1951	3852
Донецький	13078	11714	12338	10346	8451	11185	8108	8178	4887	3540	3781	5699
Житомирський	1725	1808	2038	2343	2531	2085	1812	2070	1161	1225	1399	1533
Закарпатський	1195	1136	1150	1174	932	1117	868	700	389	649	339	589
Запорізький	8912	7611	7559	8045	7817	8056	7395	6344	3431	2320	1941	4286
Іванівський	903	1228	1221	1370	1098	1164	950	635	501	677	793	711
Івано-Франківський	1908	2089	1697	2248	1505	1889	1617	1700	1607	1097	1100	1424
Київський	3237	3131	2908	3558	2938	3154	2195	2232	690	1162	526	1361
Кіровоградський	999	836	1084	1129	911	992	616	727	484	396	925	630
Кримський	3322	3041	3287	3327	3800	3355	2816	3780	1154	1191	800	1948
Луганський	3778	3820	3909	4100	3882	3900	1940	2495	1156	1544	1704	1768
Львівський	2828	2934	3204	3405	3500	3174	2669	2248	2108	1841	1619	2097
Миколаївський	1227	1131	1434	1414	1052	1252	526	1705	1485	1100	1243	1212
Нікопольський	527	199	281	602	630	448	51	7	-	-	-	29
Одеський	1650	1552	1571	1522	1668	1593	1332	1681	1101	745	802	1132
Полтавський	7910	8317	7978	8015	7777	7999	4829	5779	3274	5251	5113	4849
Рівненський	1461	1392	1643	1757	1562	1563	1048	925	729	786	800	858
Сумський	2326	2276	2708	2456	2283	2410	2220	2200	1969	1915	2454	2152
Тернопільський	1900	1975	2250	1851	1525	1900	977	1003	745	939	951	923
Харківський	3637	2788	3501	3501	2829	3252	2139	1674	1173	833	808	1492
Херсонський	4508	4419	3685	3651	2831	3886	1937	2891	864	1674	1641	1801
Хмельницький	2653	2911	2918	3058	2780	2864	2118	2821	1894	1564	1651	2010
Черкаський	2058	3149	2571	3460	3255	3109	2082	1750	1746	1745	1971	1859
Чернігівський	1115	1225	1204	1339	1245	1226	1091	1112	970	619	636	886
Чернівецький	834	811	914	889	796	849	368	522	516	500	425	466
Укр. НВО	533	581	570	668	587	588	436	380	284	303	315	347
Рибгосп «Форель»	-	-	-	-	-	-	-	8	67	15	-	30
ТЕЦ-5, Київ рибгосп	-	-	-	-	-	-	-	-	513	510	69	364
Всього	91474	88831	91346	94001	84353	90001	65002	67494	42737	41353	40065	51330

загального вилову риби в 2001 р., а останні 10 років знизився вилов продукції аквакультури у внутрішніх водоймах, у винятково економічній зоні України та у відкритій частині Світового океану.

При цьому зменшення відбулося за такими показниками: загальний вилов винятково у економічних зонах інших держав та вилов риби. Вилов риби та добування інших водних біоресурсів включає обсяг виловленої риби всіх видів і на кожній стадії розвитку, а також добування інших водних біоресурсів. У загальний підсумок вилову риби включають рибу, яка виловлена у морях, океанах, ставах, ріках, водосховищах, озерах та інших вод-

Таблиця 2. Динаміка вилову риби і промислу морепродуктів в Україні у перерахунку на 100 % до загального вилову, тис. т

Показники	Роки															
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальний вилов у тому числі	400,1 100,0	390,8 100,0	419,9 100,0	386,1 100,0	341,9 100,0	350,0 100,0	333,4 100,0	293,2 100,0	248,1 100,0	225,9 100,0	265,5 100,0	228,8 100,0	213,6 100,0	244,5 100,0	256,8 100,0	218,6 100,0
у внутрішніх водоймах	67,8 16,9	55,2 14,1	41,7 9,9	40,8 10,5	42,5 12,4	38,2 10,9	38,3 11,4	38,1 12,9	37,7 15,2	35,4 15,6	37,3 14,1	36,7 16,1	43,2 20,3	41,2 18,4	42,2 16,5	38,3 17,5
У виключній економічній зоні України	30,1 7,5	19,6 5,1	30,2 7,2	35,8 9,3	45,1 13,3	56,9 16,2	134,6 40,3	93,1 31,7	55,1 22,3	52,5 23,3	61,2 23,1	46,8 20,4	46,9 21,9	55,1 22,9	67,3 26,2	69,7 31,8
У виключних економічних зонах інших держав	279,6 69,8	306,8 78,5	346,2 82,4	307,9 79,8	251,1 73,4	175,1 50,1	151,6 45,7	153,2 52,3	140,9 56,7	126,8 56,2	149,6 56,3	122,4 53,4	123,5 57,8	140,7 55,3	147,3 57,3	110,6 50,7
У відкритій частині Світового океану	22,6 5,8	9,2 2,3	1,8 0,5	1,6 0,4	3,2 0,9	79,8 22,8	8,9 2,6	8,8 3,1	14,4 5,8	11,2 4,9	17,4 6,5	22,9 10,1	–	7,5 3,4	–	–
Вилов риби	363,4 90,8	376,4 96,3	411,7 98,1	379,2 98,2	332,1 97,1	346,9 99,1	310,4 93,1	253,8 86,5	222,3 89,6	195,1 86,4	234,1 88,1	202,2 88,4	198,3 92,8	220,5 89,3	238,6 92,9	215,1 98,3
Інші водні біо ресурси	36,7 9,2	14,4 3,7	8,2 1,9	6,9 1,8	9,8 2,9	3,1 0,9	22,9 6,9	39,4 13,5	25,8 10,4	30,8 13,6	31,4 11,9	26,6 11,6	15,3 7,2	23,9 10,7	18,2 7,1	3,5 1,7

Передплатний індекс 21847

них об'єктах як з метою її реалізації на переробні підприємства, організаціям торгівлі тощо, так і для подальшої переробки на власному підприємстві. У господарствах, що зайняті ставовим рибництвом, у загальних обсягах вилову живої ставової риби враховують також рибу, яка переважена та пересаджена з нагульних ставів у зимувальні стави, садки. У видовому складі вирощуваної аквакультури відбулись також зміни, зокрема у 2010 р. вирощено коропа на 15 527 т менше у порівнянні з 1995 р., або на 61,2 %, товстолобику відповідно на 5 714 т, або на 32,7 %.

Врахований державною статистикою сучасний рівень виробництва і вилову прісноводної риби в Україні, що в останній період оцінюється на рівні близько 41—42 тис. т на рік, насправді нижчий за реальні показники. Дослідження підтверджують, що офіційними статистичними розрахунками майже не охоплений інтенсивний приток на внутрішній ринок продукції з фермерських ставових господарств, який, за орієнтовними даними, може становити не менше 10—12 тис. т на рік і має тенденцію до поступового збільшення. Не враховуються значні масштаби як дозволеного аматорського рибальства, зокрема розвинутого в країні платного лову ставової риби, так і незаконного (браконьєрського) вилову прісноводної риби (разом ще близько 13—14 тис. т на рік). Іншими словами, якщо у відносних величинах загальні обсяги вітчизняного вилову водних біоресурсів за останні 20 років скоротились у 5 разів, то в аквакультурі — в 15 разів. Якщо аналізувати абсолютні значення, то зниження обсягів вилову в промисловому рибальстві і товарному вирощуванні здавалось однаковим і склало за цей же період часу приблизно 3,5 рази. Така дивна, на перший погляд, невідповідність легко пояснюється. Скорочення обсягів вилову водних біоресурсів природного походження відмічено за останні 10—15 років у багатьох країнах, які займали лідируючі позиції в світовому рибальстві у 80-ті роки. Що ж стосується аквакультури, то тут ситуація у світі змінилась в напрямку збільшення, а в Україні — зменшення обсягів виробництва.

Рівень виробництва у всіх категоріях господарств досяг такої межі, коли забезпечення ним населення в необхідних обсягах стає неможливим. Як писав свого часу І. Лукінов, "сумні уроки історії не йдуть нам на користь. Дезорганізація виробництва і господарський хаос неминуче супроводжується катастрофічним спадом виробництва. В Україні він розпочався в 1992 р., коли держава, по суті, втратила регулятивні функції, "відпустивши" реформи в річище ринково-ліберального самоплину, а точніше — базарного хаосу. У результаті темпи спаду стали обвальними" [3, с. 96—101]. Відставання України у товарному вирощуванні гідробіонтів зумовлене поєднанням цілого комплексу несприятливих факторів. Крім того, в радянський період часу основним пріоритетом керівництво країни та галузі вважали розвиток океанічного рибальства. Саме під виконання цього завдання була побудована вся система організації і управління рибогосподарською галуззю. На розвиток рибопромислового флоту кошти виділяли за потребою. Крім того, надавали щорічні дотації на покриття різниці між фактичними витратами на видобуток, переробку, транспортування і реалізацію рибної продукції і встановленими на неї низькими роздрібними цінами. Сума складала близько 5 млрд радянських рублів щорічних витрат. Для порівняння зазначимо, що середньомісячна заробітна плата працюючого населення країни складала на той час 110 — 120 рублів. Імовірно, що позицію вищих державних керівників про доцільність цілеспрямованого розвитку океанічного рибальства підтримували і лідери вітчизняної рибогосподарської науки [4; 5]. Можна припустити, що так же і вважав П.А. Моїсеєв [2], авторитетна думка якого була вагомою в рибній галузі, а опубліковані наукові роботи ще довго не втратять свого значення. Не виключено, що орієнтація на збільшення вилову гідробіонтів природного походження була пов'язана з надіями на більш значні прирости обсягів світового вилову. Вчений дуже точно зміг оцінити перспективи нарощування обсягів продукції аквакультури на початок нинішнього століття — 50—65 млн т, виходячи із тенденцій, які проявились до середини 80-х років XX століття. Проте прогнози на збільшення загальних обсягів світового вилову водних біоресурсів, які живуть вільно, до 250 — 280 млн т, як нині стало відомо, поки не справдились. Можна припустити, що прогнозні співвідношення перспективних обсягів вилову водних біологічних ресурсів природного походження і тих, які вирощуються штучно, не дозволили звернути належної уваги на вітчизняну аквакультуру саме в той період часу, коли почали чітко проявлятись загальносвітові тенденції прискореного розвитку даного напряму. Імовірно, що однією з причин, які зумовили очевидні, з сучасних позицій, прорахунки, було інерційне мислення керівництва галузі, які звикли до втілення дорогих екстенсивних проектів. Продукції, отриманій на товарних господарствах, не надавали значення, оскільки вона складала всього лише 3 % від загального обсягу вітчизняного рибогосподарського виробництва. Іншими причинами, які відволікли увагу від аквакультури, стали політичні і економічні перетворення на початку 90-х років. Непродумане реформування галузі, штучне розукрупнення повносистемних господарств, пріоритет дрібнотоварного виробництва за відсутності матеріально-технічних засобів і фінансово-економічних інструментів впливу на його розвиток, скорочення державного фінансування призвели до різкого скорочення обсягів рибогосподарського виробництва.

Використання водних біоресурсів на кінцевому етапі характеризується випуском продукції — харчової, кормової, медичної та технічної. На думку М.С. Стасишена, обсяги виробництва і спожи-

Передплатний індекс 21847

вання рибної продукції є ознакою рівня розвитку будь-якої країни та пов'язані із розумінням цінності цієї продукції для організму людини, здоров'я нації [6]. У всьому світі цінність риби визнається набагато вищою, ніж м'яса, особливо з інтенсивним поширенням коров'ячого сказу, свинячого та курячого грипу. Риба та рибні продукти є надзвичайно важливими продуктами харчування. Населення України охоче споживає їх протягом довгих років історії. Вони є традиційними товарами першої необхідності. Не в багатьох країнах світу риби споживали стільки, скільки споживав недавно середньостатистичний житель нашої країни, а цей продукт завжди традиційно входив до меню. У нас немає підстав для того, щоб зробити висновок про майбутні кардинальні зміни в харчових уподобаннях наших співвітчизників. Орієнтирами рівня споживання населенням риби можуть бути раціональні норми споживання. МОЗ України замість раніше прийнятого визначення "Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005—2015 роки" пропонує застосовувати визначення "Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005—2015 роки" без зміни кількісних показників таких наборів. У зв'язку з тим, що постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 "Деякі питання продовольчої безпеки" використовується термін "раціональні норми", будемо дотримуватися цього терміна і у даному дослідженні. В Україні рівень споживання риби та м'яса за період з 2000—2005 рр. становив 50 кг на одну особу в рік, при тому, що людина за рік повинна споживати 80 кг м'яса. Середня річна норма споживання, яка обгрунтована Інститутом проблем харчування Міністерства охорони здоров'я України, становить 20 кг риби і рибної продукції на 1 українця. При соціалістичній системі завдання розвитку рибного господарства обгрунтовували потребою виробництва продукції в обсягах, що забезпечували річну норму споживання всього населення країни. В даному розрахунку не враховували асортимент продукції, її калорійність і вміст білків, жирів.

Загальний обсяг їжі, необхідної для сучасної людини, можна виразити в натуральних показниках (кілограмах, грамах, літрах), у вартісній формі (гривні, копійках), а також в калоріях. Харчова цінність риби визначається її калорійністю, тобто кількістю тепла, яке може бути отримано в організмі людини під час окиснення білків і жирів, що містяться в 100 г м'яса. При цьому виходять з того, що під час окиснення 1 г білка виділяється 17,1 кДж, а жиру — 38,9 кДж тепла. Калорійність 1 кг м'яса теплокровних тварин прирівнюється до 1,5 кг свіжої, 1 кг соленої, 0,5 кг сушеної риби. Харчова й товарна цінність риби також залежить від вмісту жиру. Окрім того, риба багата й на такі речовині, як кальцій, калій, йод, натрій, фосфор, магній. Риба — джерело вітамінів груп В, Н, РР, А, D, Е.

Розвиток ринку продукції аквакультури немислимий без постійного збільшення попиту на рибу і рибні продукти та розширення можливостей їх реалізації. Розмірковуючи над тим, наскільки досягнутий нині рівень розвитку аквакультури й чи забезпечує потребу населення земної кулі в рибі як харчовому продукті, ми виходимо з припущення, що рівень матеріального добробуту населення є достатнім для купівлі продуктів у такій кількості і у такому асортименті, які найбільше відповідають фізіологічним потребам людини і забезпечують гармонійний розвиток організму. Знання, не тільки кількісні, але й якісні, про споживання риби і морепродуктів дуже важливі, оскільки головною метою виробництва аквакультури є задоволення споживчого попиту. Узагальнення обсягів споживання продукції з риби та інших водних біоресурсів в Україні подано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, із 1990 р. споживання риби в Україні постійно коливається і скоротилося з 17,5 кг в 1990 р. до 8 кг у 2000 р. і зріс до 14,9 кг в 2009 р. Найнижчий показник спостерігався у 2004 р. і становив 3,5 кг на особу. При кількості населення України 46 143 млн чол., наприклад, у 2009 р. рибне господарство повинно було забезпечити 922,8 тис. т продукції. Для того, щоб оцінити рівень споживання риби і рибної продукції в Україні, його можна порівняти із рівнем споживання в інших країнах (рис. 2).

У Китаї за останні 15 років вказаний показник зріс у 2,5 рази — з 11 до 27 кг/ рік. Середньостатистичне споживання риби на душу населення Європейського Союзу становить 22 кг на рік, порівняно з середньосвітовим 13 кг/рік. Іспанія і Португалія очолюють список країн із середніми величинами споживання риби і рибної продукції 39 і 57 кг відповідно. Проте ці дані значно нижчі показників Ісландії (93 кг/рік) і Японії (63 кг/рік) відповідно. Отже, в Україні споживання риби було на високому рівні, але за часи економічної кризи зменшилося до рівня, якого немає в жодній країні Європи [7].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що в Україні проводили незначну кількість досліджень з метою детального вивчення потреб споживачів і тенденцій споживання продукції аквакультури. Зусилля вчених і практиків були здебільшого спрямовані на теоретичне вивчення й прикладне застосування окремих структурних елементів ринку продукції рибальства — морської риби. Узагальнюючи огляд публікацій 2000 — 2010 рр. XXI ст., зазначимо, що оселедець в Україні купують найбільше: 2,6 кг на людину в рік, з морепродуктів найбільшу частку на ринку мають креветки, за ними кальмари, мідії, восьминоги та ракоподібні [8]. У видовому складі продукції аквакультури, найбільшим попитом серед населення користуються коропові та рослиноїдні види риб (рис. 3).

Передплатний індекс 21847

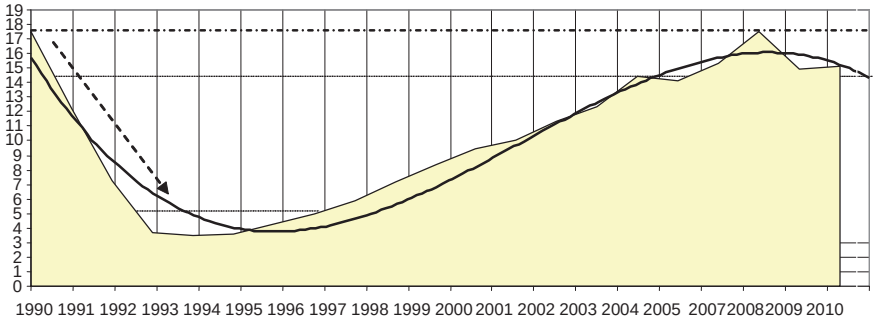

Рис. 1. Динаміка споживання риби і рибних продуктів в Україні на душу населення

Споживання цінних видів риб — лососеві (форель), осетрові (стерлядь, білуга, бестер) в Україні мізерне, незважаючи на жирність м'яса, особливий смак і великий вихід їстівної частини. Зважаючи на велику значимість рибних продуктів харчування, можна вважати, що їх частка в раціоні та у витратах сімейного бюджету зовсім малі, а попит на цю продукцію знаходиться безпосередньо під впливом ринкових цін. Найціннішою серед риб є родина осетрових. За смакові якості осетрів називають "красною рибою", а форель — "царською рибою". Ці риби мають попит у матеріально забезпечених громадян.

Аналіз динаміки споживання риби та рибної продукції дає підстави стверджувати, що в регіонах України, де рівень споживання продуктів тваринного походження високий, нині вже виникають конкурентні відносини між тваринництвом і рибництвом, причому продукти тваринництва помітно впливають на споживання риби, стримуючи його. Може виникнути ситуація, коли деякі види рибних продуктів не знайдуть покупця, якщо ціни на м'ясні продукти будуть нижчими від їх харчового еквівалента в рибі. Існування тісної залежності між двома галузями, які виробляють взаємозамінні продукти, не підлягає сумніву. Немає потреби доводити, що конкурентні відносини між тваринництвом і рибництвом у нашій країні неможливі, оскільки передбачено пропорційний розвиток цих галузей виробництва відповідно до зростання чисельності населення. Проте це не означає, що обидві галузі, які виробляють взаємозамінні продукти, можуть розвиватися незалежно одна від іншої. Навпаки, факт взаємозамінності продуктів значною мірою посилює практичне значення розвитку цих галузей, особливо в умовах глобального впливу продовольчої кризи та недостатньої пропозиції внутрішнього ринку. Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі.

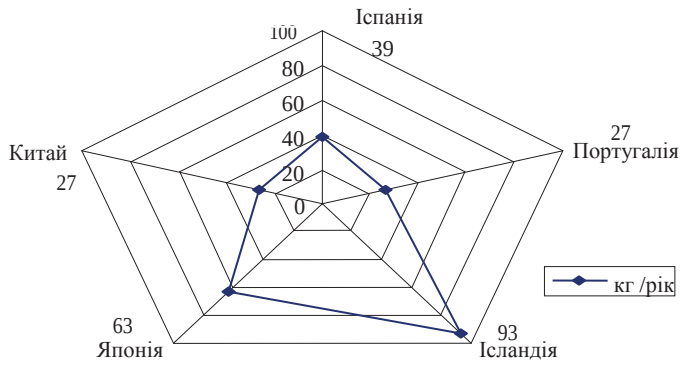

Рис. 2. Країни із найвищим рівнем споживання риби на душу населення

В Україні у 2008 році з більшості основних видів продовольства фактичне споживання знаходилося нижче раціональних норм. Найбільше відставання фактичного споживання від раціонального відстежені за м'ясом і м'ясопродуктах — на 37 %, молоку і молокопродуктах — на 39 %, плодах, ягодах і винограду — на 52 %. Необхідно відзначити позитивну динаміку зростання фактичного споживання у 2008 р. порівняно з 2007 р., окремих видів продовольства, споживання яких відстає від раціональних норм. Упродовж 2008 р. споживання м'яса і м'ясопродуктів на душу населення зросло на 4,9 кг, риби і рибопродуктів — на 2,2 кг, проте все таки спостерігаємо значний дефіцит. За результатами проведеного дослідження встановлено ще більший дефіцит продовольчого споживання за вказаними продуктами до рівня споживання у країнах Європейського Союзу (табл. 3).

За чотирма продовольчими групами, а саме: "хліб і хлібопродукти", "картопля", "олія рослинна всіх видів" та "цукор" — фактичне споживання перевищило раціональну норму, а дефіцит по цукру спостерігається лише в порівнянні з рівнем споживання в кранах Європейського Союзу. Принциповим вирішенням проблеми прискореного досягнення європейських показників (стандартів) щодо кількості і якості харчування могло б стати прийняття цільової продовольчої програми високого рівня пріоритетності. Перевищення по хлібопродуктах та картоплі є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Наведені міркування спрямували нас на необхідність визначення факторів, які впливають на рівень споживання риби та рибних продуктів у розрізі адміністративних утворень України. Встановлено, що за період з 1999—2009 рр. найбільше споживання риби і рибопродуктів у середньому за місяць у розрахунку на одну особу спостерігалось у Вінницькій (від 1,3 до 2,5 кг), Одеській (від 1,7 до 2,6 кг), Херсонській (від 1,6 кг до 2,4 кг) областях і найменший рівень споживання — у Волинській (від 0,9 до 1,9 кг), Тернопільській (від 0,3 до 1,6 кг), Львівській (від 0,7 до 1,7 кг) областях.

Передплатний індекс 21847

Для аналізу обрано області з найвищим споживанням риби — Вінницька обл. та найнижчим споживанням риби — Львівська обл. Зіставлення даних рис. 4 на константувальному етапі дослідження дало змогу виявити специфічну ситуацію, коли у Львівській обл. витрати домогосподарств на продукти харчування більші, ніж у Вінницькій обл., проте риби споживають менше.

Об'єктивна причина цього розриву певною мірою визначається доступністю населення до водних ресурсів, тобто регіональними особливостями розташування водних об'єктів (табл. 4).

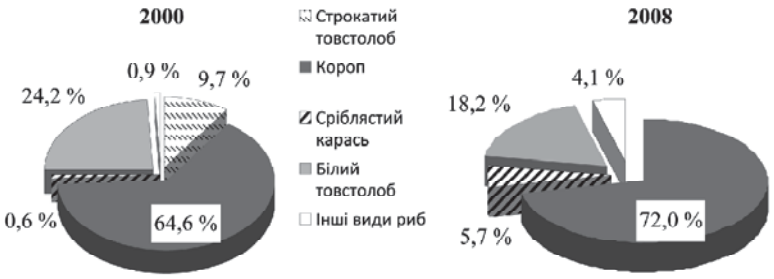

Рис. 3. Видовий склад прісноводної риби, яка користується найбільшим попитом серед населення України

У Вінницькій обл. налічується 3 216 шт. ставів, загальною площею водного дзеркала 22,2 тис. га, об'ємом 275,6 млн м^3, у Львівській — відповідно 1 220 шт., 5,84 тис. га, 86,86 млн м^3, що менше у порівнянні з Вінницькою на 1 996 шт., 16,36 тис. га, 188,74 млн м^3. Подібна ситуація спостерігається із водосховищами. У Вінницькій обл. є 73 водосховища площею водного дзеркала 12,4 тис. га, а у Львівській обл. лише 24 площею водного дзеркала 4,2 тис. га, що в порівнянні відповідно менше на 49 шт., 8,2 тис. га. Крім того, у Вінницькій обл. об'єм водосховищ становить 326 млн м^3, зокрема корисний — 254 млн м^3, у Львівській обл. відповідно 93,68 млн м^3 і 84,03 млн м^3. Крім вищеназваного фактора, важливу роль у споживанні відіграють ціни на рибу. У грудні 2010 р. ціна на короп у Вінницькій

Таблиця 3. Дефіцит продовольчого споживання на душу населення України у 2008 р., %

Показник	Дефіцит продовольчого споживання	
	до норм УНДІ	до рівня в ЄС
Хліб і хлібопродукти	–	–
Картопля	–	–
Цукор	–	7,3
Олія	–	28,9
М'ясо і м'ясопродукти	53,0	58,9
Молоко і молокопродукти	40,0	37,2
Яйця	17,2	–
Риба і рибопродукти	35,0	45,8
Овочі	26,3	–
Фрукти	60,0	67,3

Роки	Кількість населення, тис. чол.	
	Вінницька обл.	Львівська обл.
1999	1814,3	2659,9
2000	1797,1	2642,7
2001	1780,0	2624,4
2002	1763,9	2606,0
2003	1746,8	2592,6
2004	1729,2	2579,9
2005	1713,1	2569,7
2006	1694,5	2558,8
2007	1679,4	2550,0
2008	1665,1	2541,4
2009	1652,9	2534,6
2010	1650,6	2549,6

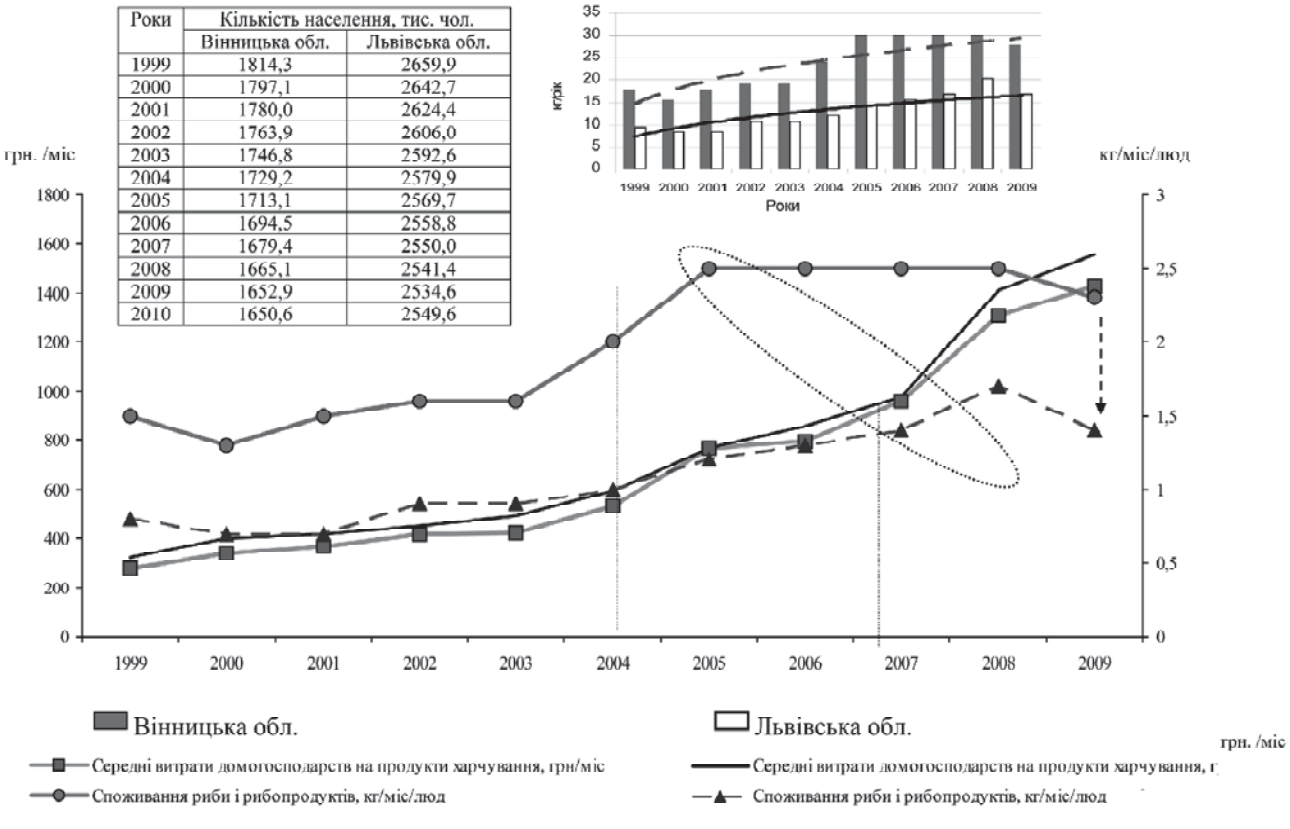

Рис. 4. Динаміка споживання риби і рибопродуктів на особу в окремих регіонах України

Передплатний індекс 21847

Таблиця 4. Наявність водних об'єктів в адміністративних утвореннях, станом на 01.01.2010 р. [9]

	Стави			Водосховища			
	кількість, шт.	площа водного дзеркала, тис. га	об'єм млн м^3	кількість, шт.	площа водного дзеркала, тис. га	об'єм млн м^3	
						повний	корисний
Україна	28 764	223,26	3 344,82	1 153	284	8 497	5 963
АР Крим	875	4,46	102,47	22	4,10	390,5	361,1
Вінницька	3 216	22,5	275,6	73	12,4	326	254
Волинська	439	3,99	57,8	13	2,25	42,01	38,93
Дніпропетровська	1 432	12,6	220,3	131	21,6	963,6	768,1
Донецька	1 010	8,53	194,8	151	19,68	891,2	641,3
Житомирська	826	9,81	115,08	43	6,97	163,13	30,84
Закарпатська	59	0,29	8,7	9	1,28	51,8	42,62
Запорізька	897	8,57	189,32	28	2,48	73,74	62,3
Івано-Франківська	620	2,37	30,99	3	1,67	63,47	15,37
Київська	2 389	16,4	259,1	58	9,46	185,7	161,7
Кіровоградська	2 185	16,05	221,21	84	9,58	276,6	224,6
Луганська	352	3,0	73,09	65	6,28	229,41	162,84
Львівська	1 220	5,84	86,86	24	4,2	93,68	84,03
Миколаївська	865	8,77	110,07	44	6,52	297,63	205,75
Одеська	828	6,83	66,43	55	78,33	1 963,3	873,9
Полтавська	1 272	15,9	278,07	67	6,37	146,4	100,7
Рівненська	656	6,4	72,25	13	3,77	75,04	66,95
Сумська	1 199	9,32	164,6	46	5,12	111,13	90,14
Тернопільська	874	5,65	57,83	27	3,8	81,19	52,1
Харківська	1 910	9,89	115,18	510	32,4	1 529,5	1356,2
Херсонська	360	6,19	107,8	31	27,4	225,7	76,7
Хмельницька	1 803	12,2	147,2	61	10,02	157,05	145,02
Черкаська	2 312	17,0	246,3	37	5,86	117,13	83,52
Чернівецька	482	2,92	41,28	2	0,14	4,53	2,95
Чернігівська	683	7,78	102,51	15	1,93	36,49	35,41

обл. становила 20 грн. / кг, а в Львівській на міських ринках — 25 грн. / кг (відхилення становить — 5 грн / кг), по товстолобику відповідно 10 грн. / кг і 17 грн. / кг (відхилення — 7 грн. / кг), по щуці 21 грн. / кг і 29 грн. / кг (відхилення — 8 грн / кг). З огляду на сказане вище, до аналізу залучено ще один фактор — низький рівень доходів населення. Результати аналізу не лише підтверджують раніше висловлені припущення, але й дають змогу сформулювати як гіпотетичні уточнюючі їх положення — зі зростанням середньодушових сукупних доходів сімей, споживання риби зростатиме, із зростанням добробуту населення буде зростати попит на рибну продукцію.

ВИСНОВКИ

На даному етапі розвитку, в умовах глобалізації, Україна повинна значно розширити арсенал засобів, форм і методів регулювання використання водних біоресурсів з метою забезпечення національної, продовольчої, економічної і екологічної безпеки. Пріоритети державної підтримки повинні зміститися в бік стимулювання виробництва конкурентоспроможної рибної продукції з використанням ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій, поліпшенням селекційно-племінної роботи у рибництві. Щоб уникнути значних коливань у споживанні даного продукту, з метою рівномірного постачання риби по всій території України доцільно створити на регіональному рівні сучасні місця продажу та розподілу свіжої рибної продукції за світовими стандартами і з урахуванням специфіки аквакультури. Усвідомлення того, що головним для рибогосподарських підприємств є не тільки виробити продукцію, але й реалізувати її споживачам за прийнятними цінами, наступним етапом нашого дослідницького пошуку буде вивчення реального стану ринку продукції аквакультури, питання об'єднання ринків на державному рівні у мережу та налагодження каналів переміщення продукції аквакультури в межах країни для швидкого реагування на потреби споживача в різних регіонах, удосконалення методичних підходів щодо визначення попиту і пропозиції на продукцію рибництва.

Література:

1. Моисеев П.А. Ихтиология / Моисеев П.А., Азизова Н.А., Куранова И.И. — М.: Легкая и пищевая пром-сть, 1981. — 384 с.

2. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8.07.2011. — № 3677-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3677-17.

3. Лукинов И.И. Социальная переориентация структуры экономики Украины / И.И. Лукинов // Вопросы экономики. — 1995. — № 12. — С. 96—101.

4. Куранова И.И. Промысловая ихтиология и сырьевая база рыбной промышленности: учебник / И.И. Куранова, П.А. Моисеев. — М.: Пищевая пром-сть, 1973. — 152 с.

5. Лососевые Дальнего Востока: сборник статей / ВНИИМРХО. Т. 106. — Москва: Пищевая пром-сть, 1975. — 166 с.

6. Стасишен М.С. Екологозбалансований розвиток рибогосподарського комплексу України: монографія / Стасишен М.С. — К.: РВПС України НАН України, 2010. — 323 с.

7. Статистика раскрывает важность рыбного промысла для ЕС // EASTFISH Magazine. — 1998. — № 4. — С. 1.

8. Водні біоресурси і аквакультура / За ред. І.І. Грициняка, М.В. Гринжевського, О.М. Третяка. — К.: ДІА, 2010. — 400 с.

9. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. — 566 с.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2011 р.

Передплатний індекс 21847